

“Wij hebben met Hanrath een huis gebouwd”¹

Hanrath's gebouwen in Hilversum

*M. Hanrath.
architect*

Bij de vraag naar de naam van een toonaangevende Hilversumse architect zal die van Johan Wilhelm Hanrath niet de eerste zijn die in gedachten komt. Voor de villabouw in Hilversum (en Nederland) ruwweg tussen 1900 en 1920 is hij echter van zeer groot belang geweest en heeft daarmee ook in hoge mate het uiterlijk bepaald van de huizenbouw in de jaren '20 en '30 van de twintigste eeuw. Hij heeft in Hilversum tenminste 48 gebouwen ontworpen en 26 bestaande panden verbouwd. Van al deze gebouwen zijn er 32 gesloopt, waarvan twee na de bombardementen op de Trompenberg in 1944 en '45.² Dit artikel wil een eerste inventarisatie geven van het werk van Hanrath in Hilversum.

Een beetje architectuurgeschiedenis

De ideeën over architectuur die Hanrath en zijn tijdgenoten ontwikkelden, zijn natuurlijk niet los te zien van de ontwerpen en theorieën uit de voorliggende periode, die vooral beïnvloed waren door de industriële revolutie. Behalve de sociale omwenteling die hierdoor teweeg werd gebracht, verdween door de opkomende massaproductie ook grotendeels de band tussen opdrachtgever en vervaardiger van producten. In de architectuur werd gebouwd in de neo-stijlen: men greep op alle mogelijke manieren terug op de bouwstijlen uit voorgaande eeuwen. Kerken werden gebouwd in neogotische stijl, huizen kregen neo-rennaissance-gevels en openbare gebouwen waren imposant neoromaans of neobyzantijns. Het interieur werd op dezelfde wijze aangepakt. Niet iedereen was hiervan gecharmeerd: ‘Met de “Gothic Revival” van de negentiende eeuw verdween het gezond verstand. Mensen wilden hun huizen opgediend zien als abdijtjes op toast en enthousiastelingen vreesden voor hun zaligheid als hun keukenramen geen puntige bovenrand hadden.’³ Alleen in de ontwerpen van hangbruggen, vuurtorens en bijvoorbeeld de overkappingen op de stations, dus van de pure utiliteitsbouw, zag men een nieuwe manier van werken zonder de verdoezeling van nieuwe materialen.

Tegen de massaproductie kwam de Engelse Arts and Crafts-beweging in opstand en propageerde de terugkeer naar de middeleeuwse kwaliteit van het handwerk. Nadeel bleef, dat dit alleen op kleine schaal toepasbaar was en de problemen rond de moderne technologie en commercie niet oploste.

Iets later, zo rond 1900, ontstond een nieuwe internationale stijl, de Art Nouveau/Jugendstil, met de bekende gestileerde plantmotieven, die eindelijk brak met

MEYLTJE
VAN AALST

Het ex-libris van Johan Hanrath. (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

het herhalen en herinterpreteren van oude stijlen. Wel bleef ook hier de nadruk liggen op de kwaliteit van het geschapene. In Nederland ontstond vervolgens een stroming die zich toelegde op het bouwen in baksteen, waarin mensen als Berlage en De Bazel en later Dudok belangrijk waren. Deze stroming is vooral bekend geworden door de architecten van de Amsterdamse School, met hun barokke baksteenornamentiek.

In 1919 richtte Walter Gropius in Weimar het Bauhaus op, een kunstenaarschool waarin hij de ideeën van de Arts and Crafts werden toegepast om te ontwerpen voor de moderne tijd. Ook over architectuur had Bauhaus duidelijke ideeën: de mens zou gelukkiger worden in luchtige, zonnige ruimtes in simpele, onversierde woonblokken. Gropius stond aan de basis van de latere theorievorming over architectuur.

Op een heel ander vlak had in de tweede helft van de negentiende eeuw ook een verschuiving plaats: door de ontwikkelingen in het openbaar vervoer ontstond de forens. Degenen die zich dat konden veroorloven, hadden een buitenhuis laten bouwen dat langzamerhand door de verbeterende verbindingen met de stad tot een eerste huis kon worden. Voor steeds meer mensen werd dit in de loop der jaren mogelijk. Aan een dergelijk huis werden andere eisen gesteld dan aan een stadshuis: 'Het buitenleven bindt den bewoner sterker aan zijn huis dan het bestaan in den stad met hare vele afleidingen, en doet hem gerief en warme huiseilijkheid des te meer op prijsstellen. Er bestaat nog eene bijzondere aanleiding om bij een buitenhuis vooral aandacht te wijden aan een bouw die de bewoning vergemakkelijkt en vereenvoudigt: nl. de moeite om goed personeel te krijgen en te behouden.'⁴

Het leven van Hanrath

Johan Wilhelm Hanrath werd op 24 december 1867 in Amsterdam geboren als de jongste van de dertien kinderen van Johan Otto Hanrath, koopman in bier en brandstoffen, en Amelia Maria Fentener van Vlissingen, die aan de Oudeschans te Amsterdam woonden.⁵ Na een blauwe maandag marineofficier te willen worden, koos Hanrath uiteindelijk, na voor een examen gezakt te zijn, voor de HBS. Al vroeg bleek zijn liefde voor het tekenen en het bouwen zo groot te zijn, dat hij de HBS niet afmaakte, maar in een timmerwinkel ging werken. De Amsterdamse architect Willem Springer, met wiens zoon Jan, de tuinarchitect, Hanrath later veel zou samenwerken, gaf hem in de avonden les op zijn 'avondschoon voor teeken- en bouwkunstonderricht'.

Op 30 september 1887 liet hij zich in Amsterdam uitschrijven om in Berlijn aan de Königliche Technischen Hochschule de 4-jarige opleiding tot Bauführer, opzichter, te volgen. In datzelfde jaar werd Ludwig Hoffmann⁶ benoemd tot regeringsbouwmeester van het Duitse Rijk en begon hij met de bouw van het Hoogerechtshof in Leipzig. Hij vroeg Hanrath, toen die in 1891 op het punt stond om eindexamen te doen, om bij hem op kantoor te komen werken; twee jaar lang

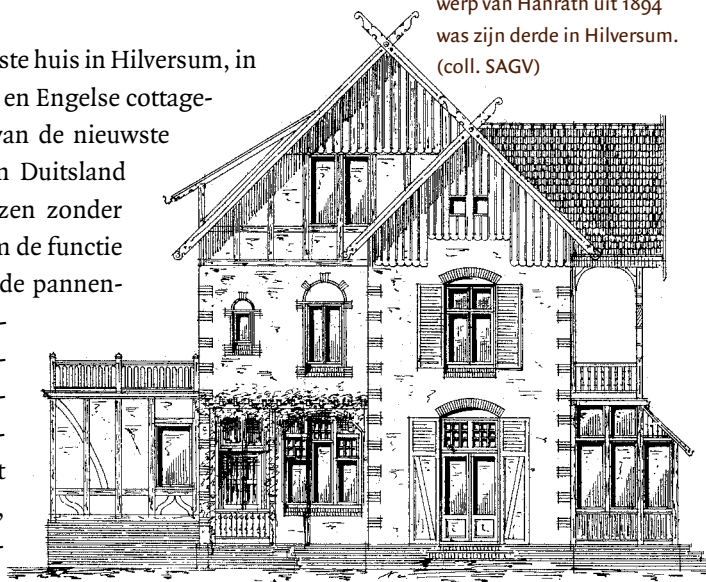
J.W. Hanrath in Leipzig, ca 1891. (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

heeft hij bij hem het vak geleerd.⁷ Hanrath kwam waarschijnlijk begin 1893 terug naar zijn familie in Amsterdam. Op 7 mei 1893 kwam hij naar Hilversum en betrok toen een kamer in Hotel 'De Berg' op de 's-Gravelandseweg 66.

Eind 1893 tekende hij *De Eersteling*, zijn eerste huis in Hilversum, in een combinatie van Duitse vakwerkbouw en Engelse cottage-stijl aan de **Middenweg 3**. Hij was vol van de nieuwste ideeën over villabouw teruggekomen. In Duitsland was men geïnteresseerd geraakt in huizen zonder toeters en bellen; huizen waarvan de vorm de functie volgde, met witgepleisterde gevels en rode pannendaken en waar de krachtverdelende elementen als ramen en hoeken geaccentueerd werden door ze ongepleisterd te laten.⁸ Hanrath ontwierp in zijn vroege periode veel van deze kleurige huizen, met schoon metselwerk op de begane grond, daarboven gepleisterd vakwerk, rode pannendaken en groen geschilderd houtwerk. Bijzonder bij het huis aan de Middenweg zijn de twee gevels met het asymmetrische dak.⁹

Korte tijd heeft hij ook nog les gegeven aan de school voor kunstnijverheid in Haarlem toen daar in 1895 een bouwkundeklas werd opgericht, maar al gauw kreeg hij het te druk en deed dat werk over aan De Bazel.¹⁰ Op 12 juni van dat jaar trouwde hij namelijk in Doetinchem met Johanna Hendrika Pasteur. Samen kregen ze vijf kinderen, vier zoons: Johan Wilhelm oftewel Pim, Jan, Theo en Pieter (1903-1906), en een dochter Sara. Na enige tijd op de Hoge Naarderweg gewoond

Tekening van het woonhuis/weeshuis d'Oranjeappel, Jacobus Pennweg 12a. Dit ontwerp van Hanrath uit 1894 was zijn derde in Hilversum. (coll. SAGV)

Zittend op een 'Hanrathhek': de familie voor de Rosinilaan 4 op Hemelvaartsdag 29 mei 1924: van links naar rechts zonen Jan en Theo, Roelien van Holthe (de echtgenote van Jan), zoon Pim, mevrouw Hanrath, dochter Sara "Zus" Hanrath, Johan Hanrath en Aenne Kilburger (de echtgenote van Pim). (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

De Veldhoeve uit 1898 aan de Godelindeweg 17, met typerende 'boerderij'-kenmerken. (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

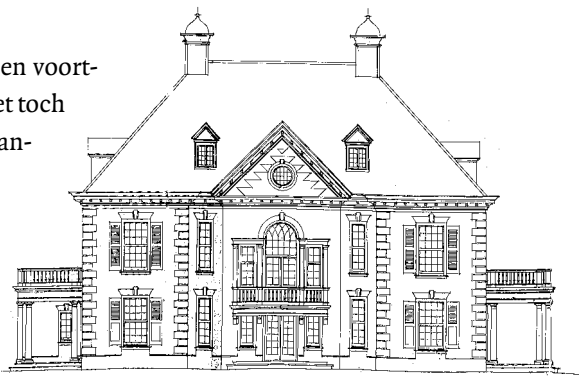
een hoog pannendak met een fikse overstek, dat vaak voorzien is van een geknikte rand zodat het er uit ziet als een Chinese strooien hoed. De nadruk ligt op de horizontale lijn. Hij bracht zelden versieringen aan óm het versieren, maar liet deze voortkomen uit de constructie. Tussen 1898 (Godelindeweg 17, het eerste huis waarin zijn nieuwe stijl naar voren begint te komen) en 1905 (Beethovenlaan 27) worden de gevels van veel gebouwen voorzien van het bouwjaar in sierankers. Hij liet de buitenluiken meestal standgroen schilderen met een uitgesneden hartje. Deze hartjes zijn ook binnen terug te vinden in de vlakke spijlen van de trappen, die altijd voorzien lijken te zijn van grote ovale knoppen. Het houtwerk van deuren en plafonds liet hij het liefst gelakt of ongeverfd om het hout zelf tot zijn recht te laten komen. Rond de tuin staat een stevig wit geschilderd houten hek.

Ook in de vier schoolgebouwen die Hanrath in Hilversum bouwde, zijn elementen van zijn landhuisbouw terug te zien: de Godelindeschool op de Mozartlaan heeft bijvoorbeeld een echt Hanrath-dak en grote erkers. Zijn eerste school was de Brinioschool aan de **Hoflaan 18-22** uit 1901. Dit was de kostschool van Jentje Johan Kleefstra, genoemd naar een legendarische Cananefaas, de rechterhand van Caius Julius Civilis, de legercommandant die in de eerste eeuw tegen de Romeinen in opstand kwam.¹² Volgens Kleefstra was deze ook pedagoog en kostschoolhouder geweest. De jongensschool bestond van 1897 tot 1910 en richtte zich naast goed onderwijs ook op de opvoeding van de leerlingen. Ook was er veel plaats voor sport en spel en activiteiten in de buitenlucht.¹³

Variaties op twee thema's

De ontwerpen van zijn villa's werden onder de invloed van zijn opdrachtgevers variaties op twee thema's. Het eerste is het op traditionele wijze toepassen van historische stijlmotieven. Eén van de eerste en belangrijkste was het landhuis Groenendaal, gebouwd in 1904 voor de heer F.L. Wurfbain aan de **Lage Vuurscheweg 80-82**. Wurfbain wilde een huis, geïnspireerd op de achttiende-eeuwse landhuizen die hij in Amerika had gezien en die daar op dat moment ook weer als inspiratie werden gebruikt.¹⁴ Hanrath verdiepte zich daarom in het Hollands

classicisme van de achttiende eeuw. Dit klinkt naar een voortzetting van het gebruik van de neo-stijlen, waar was het toch niet. Veel meer dan voorheen lag hierbij namelijk de aandacht op de constructie van het gebouwde, de zorgvuldigheid van het ambacht en het creëren van een eenheid tussen in- en exterieur. Het was daarmee meer een toepassing van de ideeën uit de Arts and Crafts-beweging. Belangrijke architecten die ook in deze stijl werkten, waren H.P. Berlage en K.P.C. de Bazel.¹⁵ Anders dan Hanrath zou deze laatste echter niet gauw afwijken van de

Groenendaal, Lage Vuursche-
weg 80-82, werd in 1904 ge-
bouwd, geïnspireerd op de
achttiende-eeuwse landhui-
zen. (coll. SAGV)

de symmetrie binnen zijn ontwerp en richtte hij zich ook vooral op de zeer verzorgde inrichting en ornamentering van het huis.¹⁶ Een ander voorbeeld in deze historiserende stijl is het buitenwoonhuis uit 1906 aan de Blesboklaan 4. Het was één van de eerste gebouwen in het Diergaardepark en is bijzonder vanwege het gebruik van elementen uit de neo-renaissance, bijvoorbeeld de symmetrie van de gevel met pilasters op de hoeken, de ontlastingsbogen boven de deur en de ramen, de vorm van de ramen zelf en de muurankers.¹⁷

Het tweede, meer vernieuwende, thema is afkomstig uit de Engelse traditie van landhuisbouw en de Nederlandse boerderijbouw. Hier lag nog meer de nadruk op het scheppen van een samenhang van het gebouw met zijn natuurlijke omgeving. Hanrath's eigen huis (**Rossinilaan 4**) dat de naam *d'Olijftak* kreeg, werd gebouwd in 1903-1904 en heeft vooral elementen van de Engelse landhuisstijl met zijn erkers met gekoppelde ramen, brede hal en de lange gevel onder het ruim overstekende dak, dat een gevoel van geborgenheid uitstraalt. In het bovenlicht boven de voordeur is een glas-in-lood raam van Antoon Derkinderen aangebracht voorstellende de duif met olijftak en een man aan zijn tekentafel met de

D'Olijftak, het woonhuis van
Hanrath aan de Rossinilaan,
in 1904 gebouwd in Engelse
landhuisstijl. Het tuinont-
werp was van tuinarchitect
L.A. Springer. (coll. C.J.
Zantvoort-Hanrath)

tekst “Vredig zij het leven/ernstig zij het streven/in den olijftak”. Variaties op dit thema zien we in het klein in het als tuinmanswoning gebouwde huis aan de Graaf Florislaan 7 en in het groot in de villa aan de Utrechtseweg 40.

Hij werkte vanaf 1896 samen met de tuinarchitect L.A. Springer, die voor meer dan vijftig van zijn villa's de tuinen ontwierp, waaronder zijn huis aan de Rosinilaan en de tuinen bij Neuweg 89 en Palestrinalaan 5. Stilistisch hadden huis en tuin een band als het huizen in de Engelse stijl betrof, omdat Springer vooral in de landschapsstijl werkte en niet in de strakkere Nieuwe Architectonische Tuinstijl met haar gemetselde terrassen en trappen. In de jaren twintig zou Hanrath gaan samenwerken met D.F. Tersteeg, die wel in deze laatste stijl werkte, wat beter aansloot op de classicistische ontwerpen.¹⁸

Via de moeder van mevrouw Zantvoort-Hanrath weten we hoe Hanrath zijn toekomstige opdrachtgevers ontving: men

De zitkamer (boven) en de hal van d'Olijftak. Onder de tafel in de zitkamer lagen kussens waarop Hanrath en zijn vrouw hun voeten zetten. De trap in de hal is kenmerkend voor Hanrath: grote, ovale knoppen en uitgesneden hartjes. De inrichting verwijst naar de Hollandse interieurs in de achttiende eeuw. (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

begon in zijn atelier, waar ingelijste aquarellen van gebouwde panden een indruk gaven van de mogelijkheden, maar daar bleef men niet praten. In de zitkamer ontving mevrouw Hanrath de toekomstige bouwheer met thee en dan begon de uitwisseling van ideeën. Zodra Hanrath geïnspireerd raakte door de plannen hield hij op met praten en begon met zijn overgeslagen been te wippen; vervolgens liep hij dan de kamer uit om te gaan tekenen, mevrouw Hanrath wat opgelaten achterlatend met de verbaasde cliënt, die nog even moest wennen aan het succes dat hij had geboekt.

Interessant is te zien hoe tijdgenoten zijn werk er-voeren. J.G. Robbers schrijft in zijn artikel in 1917

in *Elseviers' Geïllustreerd Maandschrift* hoe hij rond 1904 Hanrath's werk voor het eerst leerde kennen via diens aquarellen die tentoongesteld werden bij de Haagse Kunstkring. Hij is ook degene die het onderscheid in de twee thema's duidelijk maakte: 'De groote verdienste van eerstgenoemd werk lag in het feit dat hier geen sprake was van een póging tot een historische stijlnamaak van iemand, die dezen stijl niet doorvoelde – hetgeen steeds op mislukking uitloopt –, maar van een volkomen vertrouwdheid met dien stijl, waarin de kunstenaar zich geheel ingeleefd bleek te hebben. Het was echter vooral het andersoortige werk, dat naar de kennismaking met de uitgevoerde werken van dezen bouwmeester deed verlangen, daar uit dát werk een "nieuw geluid" klonk.'¹⁹ Het succes van zijn historiserende stijl bij de opdrachtgevers betekende echter dat hij slechts af en toe zo vernieuwend kon werken.

Van zijn utiliteitsbouw, zijn bankgebouwen, fabrieken en kantoren, is behalve de scholen en het vaak verbouwde Koninginneweg 83-87, niet veel meer bewaard gebleven dan de ontwerpen. Deze vallen op door Hanrath's oog voor detail: hij maakte onder meer enorme tekeningen schaal 1:1 van de kozijnen en het hang- en sluitwerk voor de poortdeuren voor de fabriek op de Laarderweg 127 van Van der Horst en De Heus. Vanaf 1911 begon hij ook steeds meer verbouwingen te doen, steeds met hetzelfde streven naar perfectie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat sommige opdrachtgevers zich tot vaste klanten ontwikkelden. De goede samenwerking van architect en bouwheer heeft een van hen dan ook de uitspraak ontlokt die de titel van dit artikel is geworden.

In 1925 verbouwde hij het woonhuis van P.A. Arriëns aan de Koninginneweg 5 en stuurde onder andere deze gedetailleerde brief aan de metaalhandel op 16 juli:

Hanrath ontwierp in 1913 dit woonhuis aan de Neuweg 89 voor Juffrouw Taddèl. Het werd in 1985 gesloopt. (coll. SAGV)

Detail van d'Olijftak: bovenlicht en gevelsteen. De standgroen geschilderde luiken met een hartje zijn typisch voor Hanrath. (foto: auteur)

De Godelindeschool, Mozart-
laan 6, bouwde Hanrath in
1904. Samen met zijn zoon
Jan verbouwde hij het pand
in 1928. (foto: auteur)

M.H.,

in Uw opgaaft van sanitair in het huis van den heer P.H. Arriëns mis ik den gootsteen voor de keuken die wij uitzochten, nl. met overloop, houten stootrand en plug en rooster en stop. U zult zich dat herinneren. De gootsteen van 70x46x25 wit à f. 45 compleet.

Verder was de eene waschtafel No. L. 593. Dan blijkt het dat we 2 waschtafels L. 502 niet zonder pooten kunnen plaatsen. Zijn die pooten in het geëmailleerd ijzer te leveren (dus niet nikkel)? Mijnheer Arriëns zal overmorgen (Vrijdag) even ten Uwent komen.

Dan hebben we voor één van de twee closetinrichtingen geen pot noodig. We hebben hier nog een pot. Past hierbij dan Uw bril met reservoir en valpijp? We hebben voor de douche een hoogte van vloer tot plafond [onleesbaar] 60

[schets] model console onder legplank.

Hoogachtend,

In 1919 had Hanrath het woonhuis aan de Hoge Naarderweg 79-81 van de heer en mevrouw Kolff verbouwd. Hij schreef het uitgebreide bestek en maakte er verduidelijkende schetsjes op. Later regelde hij de oprichting van twee pilaren met leeuwen aan weerszijden van de oprit. Hierover voerde hij een briefwisseling met de steenhouwer Eduard Jacobs, een goede vriend. Twee briefjes hieruit:

Laren NH 27 maart 1927

Waarde vriend Hanrath,

Mag ik je even vertellen, de leeuw is afgegoten en de schets van het postament met de overgang naar het leeuwetje, heb ik ook klaar, ik hoop dat ge 't er mee eens zult kunnen zijn. Het zal me een genoegen doen, als Ge eens wilt komen zien. Gaat 't UL. goed? Veel groeten v.h.t.h.

Eduard

De Trompschool aan de Badhuislaan 10 dateert van 1906. (foto: auteur)

6 April 1927

den heer Ed. Jacobs Laren N.H.

Waarde vriend Jacobs,

Dank voor je briefkaart van 27 Mrt. Ik ben sedert ruim 3 weken erg aan de sukkel met mijn arm, hand en rug. Neuritis, neuralgische pijnen of hoe 't heeten mag. Is 't noodig dat ik kom kijken, of kunt ge voort, m.a.w. Kunt ge de leeuwen laten hakken, ook al kom ik niet direct. Is bij jelui alles goed. Hier overigens wel. Vele groeten v.h.t.h.

t.à t.

H.²⁰

Hof en Haerdt aan de Blesboklaan 4 was in 1906 één van de eerste gebouwen in het Diergaardepark. Bijzonder is het gebruik van elementen uit de neo-rennaissance, bijvoorbeeld de symmetrie van de gevel met pilasters op de hoeken, de ontlastingsbogen boven de deur en de ramen, de vorm van de ramen zelf en de muurankers. Het is nu een rijksmonument. (foto: auteur)

Hanrath's laatste grote project in Hilversum was de villa **Wagnerlaan 30** voor de heer G.J. van Mesdag in 1926-1927. Het huis is ontstaan in de periode van samenwerking van Hanrath met zijn zoon Jan en is op verzoek van de opdrachtgever in Engelse landhuisstijl. De gevels zijn verdeeld door middel van houten stijlen en gedeeltelijk in een visgraatpatroon opgemetseld. De werking is zeer decoratief en wijkt daarmee sterk af van de manier waarop Hanrath in zijn andere ontwerpen met baksteen omging.

Een opvolger?

Hanrath's zoon Jan werd geboren in 1898 en ging bouwkunde studeren in Delft. Hij trouwde al tijdens het begin van zijn studie.²¹ Om zijn gezin te kunnen onderhouden, begon hij meteen met het aannemen van opdrachten en

Boschhoek, Palestrinalaan 11, werd gebouwd in 1908. (foto: auteur)

ontwierp bijvoorbeeld uitbreidingen aan *Het Melkhuisje* op de Bussumergrintweg. Hij ontwikkelde zich tot een verdienstelijk architect: het huis aan de Beethovenlaan 28 is onder meer van hem. Vanaf 1925 werkte hij samen met zijn vader in een aantal verbouwingen en projecten als het huis aan de Wagnerlaan 30 en ook de Godelindeschool aan de Mozartlaan 6.

Iedereen ging er van uit dat hij zijn vader zou gaan opvolgen toen hij anderhalve maand voor zijn dertigste verjaardag griep kreeg. Een paar dagen later stierf

hij aan long- en hersenvliesontsteking, de familie in ontreddering achterlatend. Omdat Jans vrouw nog in het kraambed van hun tweede kind lag, regelden Hanrath en zijn vrouw de uitvaart. Ze kochten een blok graven op de begraafplaats op de Bosdrift, zodat er later ook voor henzelf ruimte zou zijn.²²

Deze klap is Hanrath eigenlijk niet meer te boven gekomen; wat *De Gooi en Eemlander* schrijft in 1932 wordt door alle bronnen bevestigd: 'Tot 1928 werkte Hanrath samen met zijn zoon Ir. Hanrath, wiens veel te vroegtijdige dood den vader zóó aangreep, dat hij na dien tijd niet meer in staat was om te werken. De gebouwen, welke de laatste jaren door het architectenbureau Hanrath zijn gemaakt, waren dan ook niet meer van hem, doch van zijn lateren compagnon, Ir. Briët.'²³ Juist toen het leek dat hij geestelijk weer enigszins begon te herstellen, werd hij ernstig ziek. Hij overleed uiteindelijk na een lang ziekbed op 2 juli 1932 in een ziekenhuis in Amsterdam.

Klein Hartenstein aan de 's-Gravelandseweg 137, gebouwd in 1914. (foto: auteur)

Behalve in Hilversum heeft Hanrath veel gebouwd in het Gooi en daarbuiten. Bijvoorbeeld bouwde hij in Laren de villa *De Wilde Zwanen* voor de familie Singer en woonhuizen voor een aantal kunstenaars. Daarnaast bouwde hij door Nederland een groot aantal openbare gebouwen en woonhuizen voor zijn kapitaalcrachtige opdrachtgevers en hun personeel. Na Hilversum is in Eindhoven nog veel van zijn werk bewaard. Hij bouwde daar onder andere villa's voor de familie Philips en een groot aantal woningen, scholen en kantoren.

Hij was lid van de N.V. Oud-Bussem Exploitatiemaatschappij (1903-1907), die een bijzonder villapark wilde laten bouwen op een deel van het gelijknamige landgoed en van de Monumentencommissie, de commissie voor het uitbreidingsplan voor Zuid-Holland en lid van de Gooische en de Hilversumse Schoonheidscommissie.²⁴

Portret van architect J.W. Hanrath, ca 1925. (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

... en daarna

Op 5 juli werd Hanrath naast Jan begraven op de begraafplaats aan de Bosdrift onder zeer grote belangstelling. Aan het graf werd er gesproken door vrienden, collega's en mede-commissieleden; Dudok sprak bijvoorbeeld namens de Centrale Schoonheidscommissie in het Gooi. Gememoreerd werd hoe zijn karakter werd weerspiegeld in zijn ontwerpen, hoe eenvoud, degelijkheid en beschaving uit zijn gebouwen spreken. Ook de interieurs tonen een man 'wiens hele leven en streven gericht was op een gelukkige familiekring en een talrijke trouwe vriendschaar, waarvan hij door zijn beminnelijke eigenschappen steeds het

Een van de weinige nog bestaande voorbeelden van Hanrath's utiliteitsbouw: kantoor en pakhuis aan de Koninginneweg 83-87, gebouwd in 1914/15. (foto: auteur)

Oersberg, 's-Gravelandseweg 99 dateert van 1920. (foto: auteur)

Toen Hanrath overleed, was hij inmiddels ingehaald door de architecten van het 'Nieuwe Bouwen' en 'De Stijl'. Zij verwierpen nationale tradities, streefden naar streng functionalisme en lieten hun vormen bepalen door het gebruikte materialen. Rossinilaan 11, in 1935 ontworpen door P.J. Elling. (foto: auteur)

middelpunt was.²⁵ Niet voor niets werd hij zowel door zijn familie als zijn intieme vrienden aangesproken met 'Vakie'.

Paul Briët zette met succes het kantoor van Hanrath voort en was één van diegenen die voldeed aan de vraag naar gebouwen in zijn stijl.

Na het overlijden van Jan woonde diens weduwe met hun twee jonge kinderen ook een jaartje bij haar schoonfamilie op de Rossinilaan. Daarna hertrouwde ze en ging met haar man, de heer A.M.P. Groote, en haar twee kinderen naar de Jacobus Pennweg 19.²⁶ In het weekend, als hun ouders nog sliepen, gingen de twee kinderen van Jan naar het huis van opa en oma op de Rossinilaan, naar het atelier van opa met de aquarellen. Daar mochten ze spelen met de inhoud van de

twee enorme rieten prullenmanden, die in de loop van de week gevuld waren met weggegooid schetsen en monsters. Als ze klaar waren met spelen en de manden weer hadden ingepakt, gingen ze naar oma die zat te ontbijten met een eitje en kregen dan van haar een speculaasje met boter.

Mevrouw Hanrath stierf op 11 mei 1941 in d'Olijftak en ligt naast haar man begraven. Zij maakte gelukkig de Japanse inval in Nederlands-Indië en de gevangenschap van haar twee zoons in de kampen daar, niet meer mee. Het huis van de familie Groote werd verwoest tijdens het eerste bombardement op de

Trompenberg in 1944, waarmee een groot deel van het familiearchief verloren ging.

Toen Hanrath overleed was de wereld veranderd: modern waren zijn ontwerpen toen niet meer. Hij was ingehaald door architecten als Gerrit Rietveld, Jan Duiker en Piet Elling van het 'Nieuwe Bouwen' en 'De Stijl', die nationale tradities verwierpen, streefden naar streng functionalisme en hun vormen lieten bepalen door het gebruikte materiaal.

Hij was zich hier zelf ook bewust van en apprecieerde deze nieuwe stromingen ook, hoewel hij het spijtig vond hoe er door sommigen naar zijn werk gekeken werd: 'Och, mijn werk vinden ze tegenwoordig toch maar uit de oude doos.'²⁷ Langzaam maar zeker was hij uit het oog verdwenen. Dit blijkt ook uit een brief die direct na zijn overlijden werd gepubliceerd in *Bouwkundig Weekblad Architectura*: 'Hoe men ook overigens over de artistieke kwaliteiten van zijn werk moge denken, niemand zal ontkennen dat elk bouwwerk van Hanrath 'af' was, verzorgd tot in de puntjes. Hij stelde zeer hoge eischen aan de uitvoering, maar zowel de uitvoerig uitgewerkte tekeningen als het bestek maakten den aannemer te voren volkomen bekend met wat van hem gevergd zou worden. Hij stelde ten dienst van zijn principaal, zonder eenig voorbehoud, al zijn kennis en ervaring bij de uitvoering van de hem opgedragen taak.'²⁸ Positiever is A.P. Smits in *Architectura* een paar weken later als hij Hanrath's ontwikkeling beschrijft: 'Wanneer wij daarbij bedenken, dat deze ontplooiing plaats vond in een tijd, dat na een periode van verval, naar andere, nieuwe mogelijkheden gezocht moest worden om het buitenhuis weer meer aan zijn bestemming te laten beantwoorden en beter in zijn omgeving te doen passen, waarbij Hanrath naast De Bazel tot de eerste toonaangevende architecten heeft behoord, welke met den vroeg gestorven M. Bauer in de eerste plaats het vraagstuk 'landelijke bouwkunst' opnieuw zuiver hebben gesteld en begrepen, dan moet erkend, dat Hanrath belangrijken pioniersarbeid heeft verricht, waardoor zijn werk een verrijking is te noemen voor de ontwikkeling van de Hollandsche landhuis.'²⁹

De graven van Jan Hanrath, J.W. Hanrath en J.H. Hanrath-Pasteur na de begrafenis van die laatste in 1941. (coll. C.J. Zantvoort-Hanrath)

Als men in Hilversum om zich heen kijkt, blijkt zijn invloed overal zichtbaar in de villa's en rijtjeshuizen die op zijn stijl gebaseerd zijn en die de laatste jaren in den lande weer overal verrijzen. Men moet zich echter niet laten weerhouden door een eventuele weerzin tegen de vaak misplaatste nostalgie om het werk van Hanrath zelf te bekijken. Schijn en wezen zijn dan direct duidelijk.

Lijst van panden gebouwd of verbouwd door J.W. Hanrath (zoals op dit moment bekend).

Indien het alleen een verbouwing betreft, vindt u tevens tussen haakjes het jaar van oorspronkelijke bouw. Bij bijzonderheden staan de eventuele naam van het pand, of het de status van monument bezit, de sloopdatum en een eventuele samenwerking met Jan David Hanrath (JDH).

adres	datering (ver)bouw	gebruik	bijzonderheden
Middenweg 3	1893	woonhuis	de Eersteling, gemeentelijke monument
Hoge Naarderweg 199	1894	woonhuis	
Jacobus Pennweg 12a	1894, 1929 (v)	woonhuis / weeshuis	d'Oranjeappel, gesloopt 1945
Jonkerweg 4	1897	woonhuis	Kweekrust
Godelindeweg 17	1897-8, 1909, 1924 (v)	woonhuis	Veldhoeve
Stationsstraat 9-11	1899	bank	gesloopt 1974
Godelindeweg 20	1900	woonhuis	gesloopt 1993
Trompenbergerweg 43	1901	woonhuis	Benvenuta, gesloopt 1938
Hoflaan 18-22	1901	school / woonhuis	Brinioschool, nrs. 20, 22 gesloopt voor 1998
Graaf Florislaan 7	1901	woonhuis	
Graaf Florislaan 1	1902	woonhuis	Einde Gooi, gesloopt 1934. onbevestigd in archief
Groest 71	1902	woonhuis / kantoor	gesloopt voor 1994
Torenlaan 39	1902	atelier	gesloopt jaren '70?
Hoge Naarderweg 10	(voor 1901) 1902 (v)	woonhuis	gesloopt 1963
Kerkbrink 1	(1766?) 1902 (v)	sociëteit	Sociëteit De Unie in Hof van Holland, gesloopt 1967
Palestrinalaan 14	1903	woonhuis	gesloopt 1969
Palestrinalaan 5	1903	woonhuis	Park Zorgvlied
Palestrinalaan 16	1903	woonhuis	
Van der Lindenlaan 125	1903	woonhuis	
Verdilaan 10-12	1903	woonhuis	Augusta, Beth Azarja, gesloopt 1945, ca. 1999
Rossinilaan 4	1903, 1905, 1914 (v)	woonhuis	d'Olijftak, rijksmonument
Steijnlaan 3	1903	woonhuis	Bloemhof
Tromplaan 4	(1883) 1903, 1919 (v)	hotel	Trompenberg, gesloopt 1964
Utrechtseweg 40	1904	woonhuis	Diependaal, rijksmonument
Palestrinalaan 18	1904	woonhuis	Dennenhoeve
Lage Vuurscheweg 80-82	1904	woonhuis	Groendaal, gesloopt 1962
Mozartlaan 6	1904, 1928 (v)	school	Godelindeschool; verbouwd met JDH
Sweelincklaan 8	1905	woonhuis	
Beethovenlaan 27	1905	woonhuis	Nieuw Deurne
's-Gravelandseweg 87	(1882) 1906, 1908 (v)	serre, vruchtenhuis	Vogelensang, gesloopt 1930
Blesboklaan 4	1906	woonhuis	Hofen Haerd, rijksmonument
Badhuislaan 10	1906	school	Trompschool
's-Gravelandseweg 57	(± 1879) 1906, 1912 (v)	sociëteit	Sociëteit De Unie, rijksmonument
Blesboklaan 6	1906	woonhuis	gesloopt 1973
Dalweg 11	(1894) 1907 (v)	school	
Palestrinalaan 11	1908	woonhuis	Boschhoek / Kannesheuvel
Utrechtseweg 36	(1891) 1909 (v)	woonhuis	Dennenheuvel, gesloopt ca. 1973
Steijnlaan 16	1909	woonhuis	gesloopt 1988
Sweelincklaan 16	1909, 1913, 1928 (v)	woonhuis	Tallgården
's-Gravelandseweg 76c	(1902) 1909 (v)	woonhuis	gesloopt 1969
Larenseweg 34	1909, 1910 (v)	woonhuis	gesloopt 1954
Hoge Naarderweg 41	1909	woonhuis	
Utrechtseweg 43	1910	woonhuis	
Liebergerweg 80, 82	1911	fabriek	gesloopt voor 1973
Utrechtseweg 34	1911	garage / woonhuis	gesloopt voor 1956
Heuvellaan 32	1911-2 (v)	betimmering eetkamer	gesloopt voor 1985
Palestrinalaan 2	(1903) 1912 (v)	woonhuis	gesloopt 1939
Larenseweg 40	1913 (v)	fabriek	Ripolin, gesloopt 1975-1985
Paulus van Loolaan 6	1913 (v)	woonhuis	Maria
Utrechtseweg 15	1913 (v)	woonhuis	gesloopt voor 1953
Neuweg 89	1913	woonhuis	(Huize) Taddel, gesloopt 1985
Hoflaan 15	1913-4 (v)	hek	gesloopt voor 1964?
's-Gravelandseweg 137	1914	woonhuis	Klein Hartenstein
Regentesselaan 23	1914 (v)	woonhuis	
Koninginneweg 83-87	1914, 1915	pakhuis / kantoor	
Rossinilaan 56	1915	woonhuis	Andante
Rossinilaan 8	1916	woonhuis	
Larenseweg 127	1919 (v)	fabriek	Van der Horst & De Heus, gesloopt 1990
Vaartweg 28	1919	fotatelier	gesloopt vóór 1935
Hoge Naarderweg 79-81	1919 (v)	woonhuis	
Koninginneweg 4	1920 (v)	woonhuis	
Mozartlaan 10	(1908) 1920 (v)	woonhuis	Solhem
's-Gravelandseweg 99	1920, 1929 (v)	woonhuis	Oersberg

Beethovenlaan 24	1923, 1927, 1949 (v)	woonhuis	tekening uit 1928 gebruikt in 1949
Javalaan 5	1924 (v)	woonhuis	
't Hoogt 6	1924	woonhuis	
Koninginneweg 5	(1893) 1925 (v)	woonhuis	verbouwd met JDH; gesloopt voor 1962
Mozartlaan 18	(1910) 1925-6 (v)	woonhuis	verbouwd met JDH
G. van Amstelstraat 358	(1925) 1926 (v)	woonhuis	verbouwd met JDH
's-Gravelandseweg 25	1926, 1929 (v)	bank	verbouwd met JDH in 1929; gesloopt voor 1972
Wagnerlaan 30	1926-7	woonhuis	gebouwd met JDH; rijksmonument
Beethovenlaan 30	1927	woonhuis	gebouwd met JDH
's-Gravelandseweg 156	(1910) 1927-8 (v)	woonhuis	Saidjah
Beethovenlaan 28	(1921) 1928 (v)	woonhuis	gebouwd door JDH

Archieven en literatuur

Archief J.W. Hanrath & D.N.H. Briët, Nederlands Architectuur Instituut te Rotterdam.

Burgerlijke stand en Bevolkingsregister gemeente Amsterdam, Gemeentearchief Amsterdam.

Archief Bouwvergunningen 1893-2000, Bevolkingsregisters Hilversum 1890-1920 en 1920-1939, adresboeken 1910-1942, Streekarchief Gooi en Vechtstreek te Hilversum.

Noten

- 1 P.N.H. Briët citeert opdrachtgevers, 'In memoriam J.W. Hanrath', in: *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 23 juli 1932, nummer 30, p. 267.
- 2 Th.J. de Jongh, 'Bombardementen op de wijk Trompenberg', in: *Eigen Perk 1993/2*, pp. 51-65. De twee panden waren het weeshuis d'Oranjeappel op de Jacobus Pennweg 12a en het tehuis Beth Azarja op de Verdilaan 10-12.
- 3 L. Weaver, *Cottages: their planning, design and materials*. Country Life, London 1926, p. 3. Vertaling auteur.
- 4 J.W. Leliman, K. Sluyterman, *Het moderne landhuis in Nederland*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1916, pp. XII-XIII.
- 5 De stamvader van zijn van oorsprong Duitse familie was in de tweede helft van de 18e eeuw vanuit Bad-Essen bij Osnabrück naar Amsterdam gekomen. Deze en andere persoonlijke informatie is afkomstig van Hanrath's kleindochter (de dochter van Jan), mevrouw C.J. Zantvoort-Hanrath, die zo vriendelijk was over haar familie te willen vertellen en haar familiearchief ter beschikking te stellen.
- 6 Ludwig Hoffmann (1852-1932) was later van 1896 tot 1924 stadsarchitect van Berlijn. Hij heeft vooral veel openbare gebouwen ontworpen in neo-stijlen, in het Duits 'Historismus' genoemd.
- 7 Ir. Joh. G. Robbers, 'J.W. Hanrath', in *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift* nr. 9, 1917, p. 162. Eén van de weinige contemporaine artikelen over Hanrath.
- 8 Idem, pp. 162-163.
- 9 Monumenten in Hilversum: deelgebied 12: omgeving "Trompenberg", voorstel monumentencommissie gemeente Hilversum, gemeente Hilversum, 1989, pp. 123-131.
- 10 A.P. Smits, 'Over het werk van J.W. Hanrath', in: *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 23 juli 1932, nummer 30, p. 269.
- 11 Robbers 1917, pp. 164-165.
- 12 http://www.bataviawerf.nl/bataafse_mythe.html
- 13 D. van der Wal en H.R. Bouma, doctoraalscriptie J. Kleefstra en zijn Brinioschool. Een vergeten onderwijspionier 1860-1929. Met kopie van publicatie "Wat wil de Brinioschool?" door J. Kleefstra, 1988.
- 14 G.H. Edgell, *The American architecture of to-day*, Charles Scriber's Sons, New York 1928.

“Hoe men ook overigens over de artistieke kwaliteiten van zijn werk moge denken, niemand zal ontkennen dat elk bouwwerk van Hanrath ‘af’ was, verzorgd tot in de puntjes.” (W.J. Sandhövel in het *Bouwkundig Weekblad Architectura*). Detail gevel Blesboklaan 4. ‘Typisch een raam van opa!’, aldus mevrouw Zantvoort-Hanrath. (foto: auteur)

- 15 M.W. Stenchlak, *Architectuurgids van Nederland. Een overzicht van de meest markante bouwwerken, hun ontstaansgeschiedenis, bouwperiode en -stijlen*, Atrium, Uitgeverij Elmar BV, Rijswijk 3e druk 2003, pp. 145-151.
- 16 A.W. Reinink, K.P.C. de Bazel-architect, *Universitaire pers Leiden*, 1965, pp. 144-145.
- 17 *Monumenten in Hilversum: deelgebied 13: Nimrodpark 1899-1902, Kannesheuvelpark 1902-1903, Diergaardepark 1904-1907*, voorstel monumentencommissie gemeente Hilversum, gemeente Hilversum, 1989, pp. 67-74.
- 18 C.D.H. Moes, L.A. Springer. *Tuinarchitect, dendroloog*, Uitgeverij de Hef Publishers 2002, pp. 70-75.
- 19 Robbers 1917, p. 161.
- 20 Archief J.W. Hanrath en P.H.N. Briët, inv.nr. d54.
- 21 Zijn toekomstige schoonmoeder zou voor langere tijd naar Nederlands-Indië vertrekken en wenste haar dochter niet ongehuwd achter te laten.
- 22 Nu graf 26 in vak III.
- 23 *De Gooi en Eemlander* 4 juli 1932.
- 24 Leden waren W.M. Dudok (voorzitter), J. Veth, C. Breman, Hanrath, A.A. Kok, H. Polak, G.A. Pos, E.R.D. Schaap, H.F. Sijmans, D.F. Tersteeg, J.J. Klarenbeek, K.P.C. de Bazel liet wegens ziekte verstek gaan en overleed in het jaar van oprichting. J. de Haan, *Gooische villaparken. Ontwikkeling van het buitenwonen in het Gooi tussen 1874 en 1940*, Haarlem, Schuyt & Co 1990, pp. 88-90.
- 25 Karel Muller in diens grafrede, archief mevrouw C.J. Zantvoort-Hanrath.
- 26 Net als Hanrath werd ook Groote opgenomen in het Gulden Boek; deze laatste voor onder meer zijn lidmaatschap van het bestuur van de Centrale Raad voor Hulpbetoon en Armeenzorg, de gemeentelijke Armenraad, de Sociale Raad en de Stichting Hilversumse Gemeenschap.
- 27 Briët 1932, p. 268.
- 28 Aldus één van zijn medewerkers, de jonge Limburgse architect W.J. Sandhövel, in: *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 9 juli 1932, nr. 28, p. 249. Cursief van de auteur.
- 29 Smits 1932, p. 269.